

DIMONIS I DRACS DE LA RIBERA D'EBRE (II): EL BALL DE DIABLES D'ASCÓ

JOAN FARNÓS PALLARÈS

Membre de la Junta del CERE. Rasquera

Professor de l'Institut Julio Antonio (Móra d'Ebre)

RESUM

Ascó és un dels pobles riberencs estretament vinculats a la festa del foc, però no solament per la enorme afició que desperten les festes de Sant Antoni i les fogueres típiques d'aquesta celebració, sinó per tenir una de les colles de diables amb més recorregut històric. Fóra fàcil extreure paral·lelismes ideològics entre els dimonis i la presència de gales o focs purificadors en les principals fites anuals del calendari pagà readaptat pel cristianisme, com poden ser les de Sant Joan i les de Sant Antoni, ambdós prou concorregudes en alguns pobles de la zona. L'objectiu, però, d'aquesta breu exposició és la de fer una mica més coneguda, si pot ser, la tradició de les colles de diables o dimonis i altres bèsties de foc en el panorama riberenc, a fi que la seva coneixença i l'aprofundiment en les seves arrels ens facin adonar de la rellevància d'aquest fet cultural singular de la tradició catalana que es remunta al s. XII.

EL BALL DE DIABLES RUCS ARDENTS D'ASCÓ

El Ball de Diables d'Ascó va crear-se durant el setembre de 1985 (fig. 1), a redós de la plaça del Xoll, fruit de la inquietud d'un grup de joves asconencs, i gràcies a l'experiència del Sr. Agustí Domingo Jarque i l'empenta i constància del Sr. Sisco Batiste, autèntic *alma mater* de la colla durant aquest quart de segle de vida. La rapidesa i efectivitat en l'execució del projecte deixen constància del deler i la il·lusió que van esmerçar-hi la vintena d'integrants inicials, ja que tot plegat es va organitzar en un obrir i tancar d'ulls. Ho demostra el fet que entre la redacció de l'acta fundacional (fig. 2), el 18 de setembre, i l'estrena de la colla, el 29 de setembre de 1985, hi transcorren onze dies justos. Onze dies que van ser suficients per, a banda d'organitzar-se i distribuir càrrecs, confeccionar-se els vestits de sacs adquirits a casa Xarrapes, per elaborar les maces o forques que havien d'emprar, per crear les figures del Llucifer i la Bruixa (Diablessa) i, sobretot, per idear una bèstia de foc pròpia: la Cuca (fig. 3).

Fig. 1. Ball de Diables d'Ascó a la Rambla d'Ascó (Arxiu Ball de Diables d'Ascó, any 1990)

Aquest primer “drac”, anomenat la Cuca, constava d'un cap de paper cartró, on s'ubicaven dos punts de foc, i un llarg tub, que feia de cos, d'uns 6 m de tela de sac on s'hi encabien unes 8 persones, que li atorgaven volum i moviment. Fou elaborada el 1985, amb idèntica celeritat que els diables, i amb materials ben quotidians, pels membres de la mateixa colla, seguint la pista històrica que va aportar en Jordi Ferrús, adduint que la seva àvia havia sentit a parlar de l'existència d'una antiga cuca a Ascó, la qual, suposadament, havia aparegut en la festivitat de Carnaval. Precisament la cuca o cuca fera és un dels elements del bestiari que té força repercussió en l'imaginari popular, ja fos com una argúcia dissuasiva vers les malifetes de la canalla, o com una mena de drac. A les nostres terres en tenim un exemple notable en la Cucafera de Tortosa, criatura mitològica que remunta al s. xvi la seva presència a la ciutat del Baix Ebre. Les similituds físiques respecte a la Cuca d'Ascó són minses, però ens queda la fermesa que bèsties d'aquesta mena han estat plenament vigents en la tradició de les nostres terres, la qual cosa reforça l'encert del Ball de Diables d'Ascó a l'hora de recuperar aquest símbol per fer-ne espectacle de carrer.

CONSTITUCIÓ DEL GRUP DE DIABLES D'ASCÓ

La proppassada nit del dia 18 de setembre en reunió convocada pel Sr. Sisco Batiste, amb la presència i assessorament del Sr. Agustí Domingo i Jarque, de Vilanova, especialista en Animals de Foc, es va crear el Grup de Diablers d'Ascó.

Eren més de vint els joves assistents entre els 14 i els 17 anys, i per votació majoritària es repartiren els càrrecs així:

PRESIDENT: Sisco Batiste

VICE- PRESIDENT: Fernando Romo

SECRETARI : Pedro Higuera

TRESORERER: David Ortiz

TIMBALS: Raquel Calero

" : Marcos Aguilar

DIABLESA: Josefina Querol

La resta dels components estaran ocupats en portar les carretilles de foc, els animals, etc.

Els joves del Grup de Diablers pretenen estrenar-se per la Festivitat de Sant Miquel, amb l'ajud i col.laboració de l'Ajuntament; la propera reunió que es celebrarà el dilluns vinent, el sr. Agustí Domingo informarà al Grup de Diablers de tot el que es necessita per poder actuar: els vestuaris de sac, animals de foc, etc:..

Es podria invitar el Grup de Foc de Garcia per donar més ambient a l'estrena del Grup de Diablers d'Ascó.

Aquest Grup de Diablers d'Ascó està integrat al Consell Local de Cultura d'Ascó del Centre d'Estudis Comarcals de la Ribera d'Ebre.

Carmel Biarnés

Carmel Biarnés, President del Consell Local

Fig. 2. Còpia de l'Acta de Constitució del Grup de Diablers d'Ascó (Arxiu Ball de Diablers d'Ascó, 1985)

Fig. 3. La Cuca (Arxiu Ball de Diablers d'Ascó, darreries dels anys 80)

Retornant al document de fundació hem de parar esment en diversos aspectes. En primer lloc, cal deixar constància que en els seus inicis la colla jurídicament estava integrada en el Consell Local de Cultura d'Ascó, ens que presidia, segons la signatura, en Carmel Biarnés, i aquest Consell a la vegada formava part del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. No ha estat fins el 2007 que el Ball de Diables d'Ascó ha aconseguit entitat jurídica pròpia com a associació.

Un segon aspecte que cal destacar és el nom del Sr. Agustí Domingo Jarque, no per desmerèixer la resta d'aquells primers integrants del grup, ni de tota la gent que n'ha propiciat la continuïtat, sinó per ressaltar la importància que va tenir en la formació de l'agrupament. Segons explica Josep Serra quan descriu la creació del Ball de Diables en la revista *Castrum d'Ascho* 1148, el Sr. Agustí Domingo era un entès, atès que havia participat en colles de diables a Vilanova i la Geltrú, on aquesta tradició estava ben consolidada. Aquesta experiència fou un dels pilars d'aquells inicis, perquè va poder-la transmetre a la jovenalla que s'estrenaven com a diables. En recompensa a la seva tasca com a mestre de foc i també en reconeixement a l'esforç i sacrifici esmerçats per unir i cohesionar els joves de la vila, la colla asconenca va oferir-li una placa commemorativa durant les festes nadalenques del 1986 (fig. 4).

Fig. 4. El Ball de Diables en el dia d'entrega de la placa al Sr. Agustí Domingo (Arxiu Ball de Diables d'Ascó, 1986)

A partir, doncs, d'aquell 29 de setembre de 1985, el Ball de Diables encesa una singladura emocionant i incerta, subjecta a les modes, a l'esperit associatiu de la generació del moment i a la predisposició del voluntariat que ha de tirar endavant amb una tasca tan carregosa i sovint desagradida, per no parlar de les dificultats econòmiques que tot sovint pateixen aquesta mena d'institucions i que de vegades subsisteixen a cop de subvenció, cíclicament exposats a l'arbitri voluble del polític de torn.

El cert és que la història ens narra uns primers temps fèrtils, marcats per l'afany creatiu, que es veieren marcats per la invenció, el 1986, d'un element festiu desconegut a la Ribera d'Ebre i que s'embrancha en una tradició més pròxima al Camp de Tarragona: els Falcons d'Ascó. Aquesta formació, que comptava entre 15 i 18 components, va tenir una curta trajectòria, ja que va dissoldre's cinc anys després, no sense abans fer diverses actuacions, tant a Ascó, com a Bot i Benissanet. Dos anys després (1988) varen augmentar la família amb el naixement del Grup d'Animació l'Empastre d'Ascó, un seguici que es va mantindre fins fa cinc o sis anys. Aquest col·lectiu significava el complement festiu a la colla de dimonis, ja que l'integraven gegants, capgrossos i la imprescindible música de gralla i percussió. La creativitat despresa en l'Empastre és un dels aspectes més significatius d'aquesta etapa de l'entitat, ja que adquireixen alguns elements de l'artista Joan Miró i a banda en recuperaren d'altres semiabandonats del municipi, com els capgrossos i el Gegant Asconé (1990); també innoven en altres, com en el cas del Carropato i el Mixifú, bèsties que s'integraven en vehicles o viceversa. En l'article publicat en el Programa de Festes d'Ascó del 2010 sobre el Ball de Diables, Biel Pubill i Josep M. Raduà citen tot el ventall de feres, nans i gegants que componien la comitiva de l'Empastre, alhora que descriuen amb claredat i precisió l'ideari i la trajectòria d'aquesta etapa històrica del Ball de Diables en la commemoració del seu vint-i-cinquè aniversari.

Del reguitzell de bèsties de l'Empastre en destacarem un parell, vinculats directament al foc. El primer és el Toro de Foc, d'aproximadament 1 m d'alt i 1,5 m de llarg, que malgrat ser propietat de l'Ajuntament fou restaurat per la colla per emprar-lo en les seves cercaviles. La presència del toro com a figura fantàstica té una clara connexió amb les festes populars de l'Aragó i molts pobles d'Espanya, on el sistema és similar: la reproducció a petita escala del cap o part superior d'un brau que sobre el llom o espatlles suporta una càrrega pirotècnica. Habitualment el mena una sola persona, fet que li confereix una rapidesa i llibertat de moviments que el fan especialment dinàmic i perillós alhora. En l'àmbit comarcal un dels referents propers més significatius és el Toret de Riba-roja, que actualment ha donat el relleu al Templer, un toro amb foc de dimensions considerables, de la mateixa localitat.

El segon element, exemple d'inventiva, és Lo Socarrat. Aquest drac, ideat per Sisco Batiste i realitzat també per la colla asconenca, va veure la llum a la dècada dels noranta, gràcies al disseny de l'artista Joan Miró Oró, de la Serra

d'Almos, que en va confeccionar el cap amb fibra de vidre. Lo Socarrat era una bèstia d'uns 6 m de longitud i un parell de metres d'alt que se sostenia sobre rodes i es conduïa, per dir-ho de manera gairebé literal, mitjançant volant i frens. Les peculiaritats no acaben aquí, ja que a diferència dels dracs comuns, Lo Socarrat llençava, a més de foc, farina per les ales i aigua per la boca. El més curiós, però, és el nom. En una de les primeres actuacions del drac, concretament en el Correfoc de Tortosa, el drac es va cremar i a banda de l'estructura només se'n va recuperar el cap, perquè aquest tipus de fibra és molt resistent al foc. La qüestió és que aquella anècdota, en comptes de convertir-se en tragèdia, va propiciar l'humor i la simpatia necessaris perquè el Ball de Diables d'Ascó anomenés el seu drac Lo Socarrat.

Malauradament tot envelleix, i més en el món del foc i del carrer, i l'abandó del Socarrat a finals de la primera dècada de segle marca un punt i a banda per a la colla d'Ascó. Diem això perquè el primer de maig de 2010, l'any de l'aniversari del Ball de Diables, va néixer Lo Ruc Templat, la nova bèstia de l'entitat (fig. 5). L'anècdota comença cap al 1993, seguint la dinàmica encetada pels Figots Satànics de Riba-roja, quan a proposta del cap de colla Àlex Jurado, els dimonis d'Ascó llueixen el malnom del seu poble (*roba-rucs*) en el títol de Ball de Diables Rucs Ardents, i per celebrar la ironia ingenien un drac (si s'hem permet l'expressió) en forma de ruc encabritat de vora dos metres i mig d'alçària i una vintena de punts de foc que es caracteritza per la mobilitat en les extremitats gràcies a un complicat sistema de politges, i per representar una bèstia de foc ben poc usual en el territori català, ja que en els següents són més habituals les mulasses, malgrat que no les podem considerar elements amb pirotecnia.

Lo Ruc Templat, obra de Joan Miró Oró, va ser apadrinat per la Víbria dels Diables Voramar del Serrallo de Tarragona i el drac Xaloc dels Diables Maleïts de Salou i, en la seva presentació, que va comptar amb la presència dels Diables de Vilanova, el Ball de Diables d'Ascó va oferir als espectadors una festa d'acord amb la bona rebuda que ha tingut Lo Templat, ja que s'ha rebut una aportació de l'Ajuntament i, a més, els vilatans d'Ascó van col·laborar econòmicament mitjançant les donacions que oferia Caixa Tarragona en el programa Tu Ajudes.

A més, al conjunt de bèsties, feres i éssers diversos hi hauríem d'afegir els diables o dimonis, amb la consegüent comparsa de personal tècnic i tabalers. Al llarg del temps els integrants han anat variant i això ha provocat disparitat de xifres a l'hora de comptabilitzar els components de la colla; cosa, d'altra banda, ben habitual en aquest tipus d'entitats. En els seus inicis la colla sumava una trentena d'integrants, que van ascendir fins a la cinquantena durant la primera dècada d'existència i han anat davallant fins a la vintena de components d'avui dia. Aquesta variació, però, no ha estat obstacle per mantenir, tot i que amb alts i baixos, el correfoc d'Ascó, celebrat tradicionalment el dissabte de Festa Major, cap a la vintena del mes d'agost. I a més la colla també ha col·laborat repetides vegades en la festivitat de Sant Joan de la seva localitat.

Fig. 5. Lo Ruc
Templat (Arxiu
Ball de Diables
d'Ascó, 2010)

Aquest dinamisme ha propiciat diversos intercanvis amb colles foranes, i això, conjuntament amb les sortides o actuacions que la colla realitza ha afavorit que el Ball de Diables d'Ascó hagi visitat diversos municipis i comarques, tant a Catalunya (Ribera d'Ebre, Baix Ebre, Tarragonès, Penedès, Barcelonès...) com a València i l'Aragó.

Aquesta experiència i continuïtat es van veure recompensats el 2 d'octubre de 2010, en la celebració del 25è Aniversari del Ball de Diables. En aquesta festa no hi varen faltar la pólvora, la llum i el foc, ja que s'hi varen organitzar dos correfocs, un d'infantil i l'altre adult amb la presència de vuit colles. No obstant això, la càrrega simbòlica i emotiva es va encendre amb l'aparició de Satanàs i tot l'espectacle final per dos motius diferents. El primer, en un detall de generositat i bonhomia, en oferir al Sr. Agustí Domingo l'honor d'iniciar l'encesa final. El segon, representatiu des d'un caire històric, fou la recuperació dels versots i de la presència de la figura de l'arcàngel Sant Miquel. Cal obrir un parèntesi per acabar d'aclarir aquests dos aspectes que són dels més significatius d'aquesta colla riberenca. Hem de retornar fins al 1985 per explicar que, en un inici, el Ball de Diables d'Ascó en finalitzar les seves actuacions oferia al públic el parlament d'unes estrofes rimades que en l'argot diabler s'anomenen *versots* i que són molt habituals en les zones del Camp de Tarragona i Penedès. A la Ribera d'Ebre aquest costum encara perviu a Riba-roja, ja que a Ascó es van fer durant els primers anys però ara no són habituals, a excepció d'aquesta celebració dels vint-i-cinc anys. Els versots són invectives indiscriminades i normalment malsonants que els diables llencen, ja sigui a figures populars o al públic en general. Fou habitual a Ascó que cada diable tingués un versot propi que de manera irònica i humorística amollava als assistents, i tal com marca la tradició dels parlaments era la figura i els raonaments de Sant Miquel els que donaven fi als discursos (fig. 6).

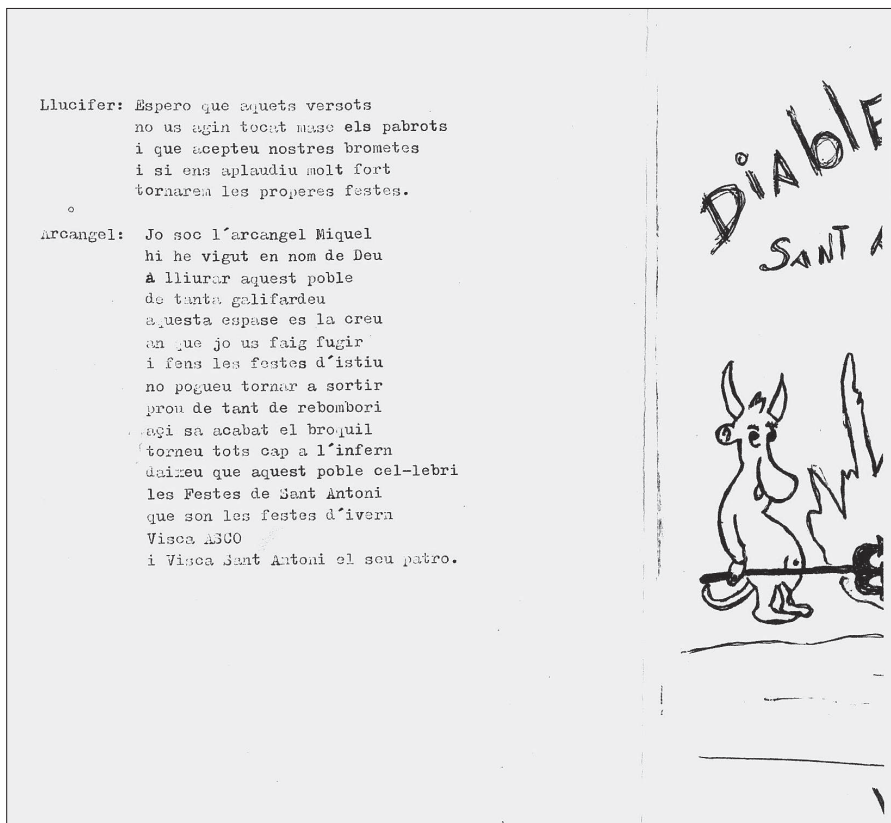

Fig. 6. Còpia d'un versot (Arxiu Ball de Diables d'Ascó, dècada dels 80)

Darrere aquest hàbit s'hi amaga tot un protocol en què els diables, com a representació del Mal, han de ser aniquilats per Sant Miquel, protector de l'Església i el primer dels set arcàngels. Una mostra ben coneguda en són les Maces de la Patum de Berga. Durant la intervenció de les Maces, els diables dansen a parelles amb un petard encès al capdamunt d'una forca. En el moment de l'esclafit el diable cau a terra i Sant Miquel i un àngel s'encarreguen de rematar un per un tots els éssers malignes a mesura que el seu foc s'apaga. De la mateixa manera, en els correfocs del Ball de Diables d'Ascó la figura de Sant Miquel s'encarregava d'espantar els dimonis i fer-los tornar cap a l'infern en els instants finals de l'actuació.

Aquesta escenificació està vinculada a la primera aparició dels diables i dimonis en l'imaginari català. Segons Amades, el 1150, en el banquet de noces entre el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i Peronella d'Aragó, s'hi va simbolitzar la lluita entre el Mal, encapçalat per Llucifer, i el Bé, amb l'arcàngel Sant Miquel al capdavant. Aquest fet s'explica perquè sembla que durant l'edat mitjana es van popularitzar els balls parlats, una mena de teatre

Fig. 7. L'Arcàngel Sant Miquel del Ball de Diables d'Ascó (Arxiu del Ball de Diables d'Ascó, anys 1985-1990)

de carrer en què es fusionava la dansa i el parlament. A partir d'aquí evoluciona cap a l'entremès, una actuació o funció que animava els comensals en les estones mortes entre plat i plat durant els àpats de la noblesa. Posteriorment tota aquesta escenografia s'adaptà en la festivitats de Corpus, en què els diables passarien a formar part d'un seguici més ampli.

De manera simbòlica aquest ritual medieval es reinventa en les primeres actuacions del Ball de Diables d'Ascó (fig. 7), de manera que, indirectament aconseguixen enllaçar les seves representacions amb una tradició que es remunta nou segles endarrere i que ha tingut un arrelament notable a les comarques del Penedès, Garraf, Baix i Alt Camp i Tarragonès.

Cal ressaltar que la representació de Sant Miquel en les colles de diables riberenques és molt poc habitual, podríem afirmar que, fins i tot, excepcional i única; fet que, afegit a la resta de peculiaritats d'aquesta colla, atorga al Ball de Diables d'Ascó una enorme singularitat en el panorama cultural de la nostra comarca, característica que pot sumar-se a la capacitat d'integració de la entitat, l'afany de reinvençió constant i la inquietud en la participació i col·laboració amb activitats molt diverses que al llarg d'aquests anys s'han engegat al seu municipi. Com en moltes associacions d'aquesta mena, la continuïtat és difícil i feixuga, però l'esperit del Ball de Diables d'Ascó és ben viu.

AGRAÏMENTS

Agraeixo la predisposició i l'interès d'en Sisco Batiste en les converses mantingudes i pel recull d'imatges. La meva gratitud també a l'amabilitat i generositat d'en Biel Pubill i Josep M. Raduà per la informació facilitada en el seu article del Programa de Festes 2010 i els exemplars de la revista *Castrum d'Ascho* 1148.

BIBLIOGRAFIA

MASIP, Francesc (1999): *Història d'Ascó, crònica il·lustrada*. Ajuntament d'Ascó, Lleida.

PUBILL, Biel; RADUÀ, Josep M. (2010): "Ball de diables d'Ascó: 25 anys de fum, foc, música i diversió", *Programa de Festa Major 2010*: 17-21. Comissió de Festes d'Ascó.

SERRA, Josep (1985-1986): "Ball de dimonis o la Cuca d'Ascó", *Castrum de Ascho* 1148, núm. 7 (1985) i 9 (1986). Consell Local d'Ascó del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.

WEBGRAFIA

Federació de Diables i Dimonis de Catalunya: www.diables.cat.